

**TURUN
YLIOPISTO**

Apollo Palatiumilla – jumalallinen liitto ja Augustuksen vallan oikeutus

Apollon roolin muutos Augustuksen ajan uskonnollisessa ja poliittisessa kulttuurissa
Suetoniuksen, Cassius Dion, Propertiuksen ja *Res Gestae*n valossa

Peter Kozelj

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkimusohjelma, historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Tammikuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Peter Kozelj

**Apollo Palatiumilla – jumalallinen liitto ja Augustuksen vallan oikeutus — Apollon roolin muutos Augustuksen ajan uskonnollisessa ja poliittisessa kulttuurissa
Suetoniuksen, Cassius Dion, Propertiuksen ja *Res Gestae* valossa
Sivumäärät: 32, 2**

Tutkielma tarkastelee Apollon roolin muutosta Augustuksen valtakaudella ja sitä, miten tämä muutos ilmenee Suetoniuksen, Cassius Dion, Propertiuksen ja *Res Gestae* kuvauksissa Apollo Palatinuksen temppelistä, joka sijaitsi Palatium-kukkulalla. Työn tavoitteena on selvittää, miten Apollo Palatinuksen temppeli ja siihen liittyvä kuvasto heijastavat Augustuksen vallan uskonnollista, poliittista ja moraalista legitimointia sekä miten Apollosta muodostui Augustuksen ideologinen liittolainen ja keisarillisen vallan symboli.

Metodeina työssä on käytetty lähilukua, tekstianalyysiä ja intertekstuaalista vertailua, jossa eri aikakausien ja kirjallisten lajien tekstejä tarkastellaan rinnakkain.

Tutkielma osoittaa, että Apollon asema muuttui Augustuksen aikana ratkaisevasti: kreikkalaisesta profetian ja musiikin jumalasta kehittyi Rooman moraalin, järjestyksen ja keisarillisen vallan suojelija. Tämä muutos konkretisoitui erityisesti Apollo Palatinuksen temppelissä, joka yhdisti uskonnollisen, poliittisen ja kulttuurisen merkityksen yhdeksi ideologiseksi kokonaisuudeksi. Temppelin sijainti keisarin asuinpalatsin yhteydessä teki Augustuksen ja Apollon liitosta näkyvän osan keisarillista identiteettiä ja legitimeettiä.

Kirjalliset lähteet luovat tästä ilmiöstä moniäänisen kuvan, ja näiden lähteiden rinnakkaistulkinta osoittaa, miten uskonto ja taide kietoutuivat yhteen Augustuksen poliittisen ohjelman kanssa ja miten Augustus uudisti Roomaa Apollon avulla.

Apollo Palatinuksen temppeli voidaan tulkita Augustuksen hallinnon arkkitehtonisena ja symbolisena huipentumana, jossa jumalallinen järjestys, moraalit ja poliittinen valta sulautuvat yhdeksi. Tutkielma laajentaa käsitystä siitä, miten uskonto, arkkitehtuuri ja kirjallisuus yhdessä rakensivat Augustuksen ajan Rooman kulttuurista ja ideologista identiteettiä.

Avainsanat: Augustus, Apollo, Rooma, Palatium, Apollo Palatinus.

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tausta	4
1.2	Tutkimuskysymys, lähteet ja metodit	5
1.3	Aikaisempi tutkimus	8
2	Apollo ja Augustuksen jumalallinen valta	9
2.1	Actiumin taistelu ja Apollon liitto Augustuksen vallan perustana	9
2.2	Apollo vallan, moraalin ja ideologian rakentajana	11
3	Apollo Palatinuksesta ja Augustuksen jumalsuhteesta	17
3.1	Palatiumin temppeli Augustuksen vallan ja uskonnon näyttämönä	17
3.2	Kirjalliset tulkinnat temppelistä ja Augustuksen jumalsuhteesta	21
4	Lopuksi	29
	Lähteet	31
	Kuvaliitteet	33

1 Johdanto

1.1 Tausta

Rooman ensimmäisen keisarin Augustuksen (63 eaa.–14 jaa.) valtakausi (27 eaa.–14 jaa.) merkitsi ratkaisevaa käännekohtaa Rooman uskonnollisessa ja kulttuurisessa identiteetissä.¹ Rooman tasavallan viimeisiä vuosikymmeniä leimasivat sisällissodat, poliittiset epävakaudet ja yhteiskunnalliset mullistukset, jotka horjuttivat perinteisiä rakenteita ja arvoja.² Näiden kriisien päättämiseksi Augustus pyrki uudistamaan ja vakauttamaan Roomaa paitsi poliittisten ja hallinnollisten reformien sekä monumentaalisen arkkitehtuurin avulla, myös muokkaamalla uudelleen yhteiskunnan henkistä ja kulttuurista perustaa.³ Uskonnota ja taiteesta tuli keskeisiä uudistamisen välineitä, joiden avulla Augustus toteutti päämääriään.⁴

Toisen triumviraatin⁵ muodostaminen vuonna 43 eaa. merkitsi ratkaisevaa vaihetta Rooman sisällissotien loppuvaiheissa. Triumviraatin muodostivat Octavianus, Marcus Antonius ja Marcus Aemilius Lepidus, ja sen virallinen tehtävä oli ”tasavallan palauttaminen” (*rei publicae constituendae*). Käytännössä triumviraatti oli kuitenkin poikkeuslaki, joka antoi heille lähes rajattoman vallan poliittisten vastustajien eliminoimiseksi ja vallan keskittämiseksi. Lepiduksen asema heikkeni vähitellen, ja hänet syrjäytettiin poliittisesta vallankäytöstä vuonna 36 eaa., jolloin Octavianuksesta ja Antoniuksesta tuli käytännössä valtakunnan ainoat johtajat. Triumviraatin aikana toimeenpannut proskriptiot⁶, omaisuuden takavarikoinnit ja sisäiset valtataistelut loivat pohjan Octavianuksen ja Antoniuksen väliselle kilpailulle, joka huipentui Octavianuksen voittoon Actiumin taistelussa vuonna 31 eaa., minkä seurauksena Octavianuksesta tuli ainoa hallitsija, ja hänen valtansa vakiintui myöhemmin nimellä Augustus.

Käytän työssäni jatkossa johdonmukaisesti nimeä Augustus viitatessani Octavianukseen. Vaikka hänet tunnettiin alkuvaiheessa nimellä Octavianus, aiheuttaisi eri nimien käyttö

¹ Zanker 1988, 2–3.

² Zanker 1988, 1–3.

³ Zanker 1988, 3–4. Galinsky 1996, 7–9.

⁴ Zanker 1988, 3–4.

⁵ *Tresviri, triumviri* (lat. kolme miestä), kolmen virkamiehen muodostama collegio. Ks. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 594–595.

⁶ Valtion vihollisen julkinen nimeäminen ja virallinen tuomitseminen, joka tarkoitti käytännössä tuomitsemista kuolemaan tai maanpakoon. Ks. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 463.

sekaannusta. Yhden nimen käyttö varmistaa selkeyden ja luettavuuden, vaikka senaatti myönsi Augustuksen arvonimen virallisesti vasta vuonna 27 eaa.

Kaikista Augustuksen ajan jumaluuksista Apollo heijastaa muutosta selvimmin. Ennen Augustusta Apollo oli roomalaisessa uskonnessa marginaalisessa roolissa ollut kreikkalainen jumala, joka liitettiin parantamiseen, ennustamiseen ja musiikkiin.⁷ Augustuksen aikana Apollon asema kuitenkin muuttui ratkaisevasti, ja Apollosta kehittyi hiljalleen koko Rooman ja keisarillisen vallan jumalallinen suojeleja.⁸

Apollon merkityksen kasvu näkyi erityisen selvästi Apollo Palatinuksen temppelissä, joka rakennettiin Augustuksen oman asuinpalatsin viereen Palatium-kukkulalle ja vihittiin käyttöön vuonna 28 eaa.⁹ Augustus ilmaisi selvästi pitävänsä Apollon henkilökohtaisena suojelejanaan jo ennen Apollo Palatinuksen temppelin valmistumista, mutta varsinkin temppelin valmistumisen jälkeen Augustus ja Rooma olivat symbolisesti Apollon suojeleuksessa.¹⁰ Temppeli oli yhdistetty käytävin Augustuksen palatsiin, ja palatsi ja temppelikompleksi alkoivat muistuttamaan hellenististen kuninkaiden palatseja.¹¹

Apollo Palatinuksen temppelillä oli useita keskeisiä tehtäviä ja rooleja: siellä säilytettiin pyhät Sibyllan kirjat, ja se toimi senaatin kokoontumispaikkana sekä tarjosi tilat kreikan- ja latinankielisten tekstien kirjastolle ja Apollon juhlapöydille.¹² Näiden funktioiden kautta temppelistä muodostui uskonnollisen, poliittisen ja kulttuurisen toiminnan keskus. Apollosta tuli näin myös Augustuksen moraalisen ja kulttuurisen ohjelman symboli.¹³ Apollon roolin muutos ei siis ollut ainoastaan uskonnollinen, vaan myös vahvasti politiikkaan ja taiteeseen vaikuttava ilmiö, joka loi perustan Augustuksen uudelle hallitsijakuvastolle, jossa hurskaus, moraalinen ja esteettinen harmonia nivoutuivat yhteen.

1.2 Tutkimuskysymys, lähteet ja metodit

Tutkimukseni keskittyy siihen, miten Apollon rooli muuttui Augustuksen valtakaudella ja miten tämä muutos ilmenee Suetoniuksen, Cassius Dion, Propertiusen ja *Res Gestae* kuvauksissa Apollo Palatinuksen temppelistä. Kysymyksen tarkastelu edellyttää lähteiden

⁷ The Oxford Classical Dictionary, Graf 2012. "Apollo"

⁸ Ks. Zanker 1988, 49–52.

⁹ Castrén 2011, 398.

¹⁰ Hekster & Rich 2006, 160–162; Zanker 1988, 51–53.

¹¹ Zanker 1988, 51. Galinsky 1996, 215.

¹² Zanker 1988, 49; Galinsky 1996, 215–218; Suet. *Aug.* 29, 31; Dio 53.1.

¹³ Zanker 1988, 50.

rinnakkaista analyysia, sillä eri kirjoittajat tarjoavat keskenään erilaisia näkökulmia keisarilliseen uskonnolliseen kuvastoon. Suetoniuksen *Divus Augustus*, Cassius Dion *Roman History*, kirjat 51 ja 53 ja Propertiuksen *Elegiae* tarjoavat kirjallisia kuvauksia Apollon roolista ja Apollo Palatinuksen temppelistä, kun taas *Res Gestae* tarjoaa Augustuksen oman kertomuksen hänen teoistaan. Näiden lähteiden rinnakkainen tarkastelu mahdollistaa Apollon analyysin poliittisena, uskonnollisena ja kulttuurisena ilmiönä, joka kietoutuu Augustuksen vallan rakentamiseen.

Antiikin aikaisia tekstejä analysoitaessa on tärkeää ottaa huomioon niiden historiallinen konteksti. Suurin osa alkuperäisteksteistä on kadonnut; säilyneet lähteet ovat moneen kertaan kopioituja käsikirjoituksia, papyruksia tai piirtokirjoituksia, ja kopioidun tekstin sisältö on voinut muuttua ajan kuluessa huomattavasti.¹⁴ Kadonneilla teksteillä on kuitenkin voinut olla vaikutusta niihin, jotka ovat säilyneet.¹⁵ Antiikin kirjallisuudessa tekstienvälisyys on merkittävää, ja lähteet ovat usein fragmentaarisia ja tulkinnanvaraisia. Antiikissa kirjallisuutta ja retoriikkaa ei eroteltu toisistaan ja tekstin lukija oli usein koulutettu retoriikkaan.¹⁶ Näin ollen tekstin muodon, kirjoittajan ja kohderyhmän huomioiminen on keskeistä, kun tarkastellaan kirjallisuuden ja historiankirjoituksen roolia antiikin yhteiskunnassa.

Käsittelenäni tekstit edustavat eri aikakausia ja kirjallisia lajeja, mikä vaikuttaa niiden näkökulmaan ja tyyliin Apollo Palatinusta, Apolloa ja Augustusta käsiteltäessä. Propertius¹⁷ (n. 47–15 eaa.) kirjoitti Augustuksen valtakaudella, ja hänen runoutensa heijastaa ajan poliittista ja uskonnollista ilmapiiriä. Hän toimi osana Augustuksen lähipiiriin kuulunutta kulttuurista verkostoa, ja hänen ylistyksensä Apollolle ja keisarille kuvastaa sekä propagandistista että henkilökohtaista sitoutumista keisarilliseen ideologiaan. Suetonius¹⁸ (n. 70–122 jaa.) ja Cassius Dio¹⁹ (n. 155–235 jaa.) kirjoittivat vasta Augustuksen kuoleman jälkeen, ja heidän teoksensa rakentavat kuvaa Augustuksesta historiallisen kertomuksen ja muistomerkkien kautta. Suetoniuksen *Divus Augustus* on elämäkerrallinen kuvaus, jossa painottuvat Augustuksen henkilökohtainen hurskaus, nousu keisariksi ja hänen suhteensa

¹⁴ Vaahtera 2010, 111.

¹⁵ Hiekkalinna & Seppänen 2010, 7–8.

¹⁶ Vaahtera 2010, 102–112.

¹⁷ Sextus Propertius (n. 47– n. 15 eaa.), roomalainen elegiarunoilija. Kuului Maecenaa kirjallisuuspiireihin, jolla oli läheiset välit Augustuksen kanssa.

¹⁸ G. Suetonius Tranquillus (n.70– v. 122 jälkeen) oli roomalainen historioitsija ja virkamies, joka toimi keisari Hadrianuksen sihteerinä.

¹⁹ Cassius Dio Cocceianus (n. 155–235), kreikkalaiselta nimeltään Dion Kassios, oli kreikkalais-roomalainen historioitsija ja poliitikko.

jumaliin, kun taas Dion *Roman History* tarkastelee Augustusta osana Rooman poliittista jatkuvuutta ja uskonnollista perinnettä. Näiden myöhempien kirjoittajien teokset pohjautuvat aikaisempiin lähteisiin ja korostavat Augustuksen mainetta sekä keisarillisen auktoriteetin perustaa. *Res Gestae Divi Augusti*, Augustuksen itsensä laatima omaelämäkerrallinen teksti, toimii puolestaan suoraan keisarin äänenä, korostaen hänen saavutuksiaan ja uskonnollista omistautumistaan.

On kuitenkin tärkeää huomioida myös kielellinen näkökulma, sillä Suetonius, Propertius ja Augustus kirjoittivat latinaksi, kun taas Dio kirjoitti kreikaksi.²⁰ Tämä on vaikuttanut kieleen ja retorisiin valintoihin, sekä myös siihen, millaiselle lukijakunnalle teokset oli suunnattu ja miten kulttuurinen konteksti heijastuu historiankirjoituksessa ja kirjallisessa esityksessä. Käytän tutkielmassani Loeb Classical Libraryn englanninkielisiä käännöksiä alkuperäislähteiden latinasta ja muinaiskreikasta. Latinankieliset alkuperäistekstit sekä niistä tekemäni lainaukset olen kuitenkin kääntänyt itse latinasta suomeksi.

Näiden neljän tekstin valinta perustuu siihen, että ne yhdessä tarjoavat ajallisesti laajan ja tyylilajeiltaan monipuolisen näkymän Augustuksen ja Apollon suhteeseen. Yhdessä nämä lähteet muodostavat moniulotteisen aineiston, jossa yhdistyvät poliittinen, uskonnollinen ja kulttuurinen näkökulma. Niiden rinnakkainen tarkastelu tekee mahdolliseksi seurata, miten Augustuksen ja Apollon suhde rakentuu ja muuntuu eri konteksteissa, virallisessa julistuksessa, historiankirjoituksessa, elämäkerrassa ja runoudessa, ja miten näiden erilaisten esitystapojen kautta Apollosta muotoutuu Augustuksen vallan, moraalien ja järjestyksen symboli.

Tutkimuksen metodina käytän lähilukua ja tekstianalyysiä, keskittyen erityisesti kohtiin, joissa mainitaan Apollo, Apollo Palatinuksen temppeli ja Augustuksen suhde Apolloon. Analysoin näiden viittausten kirjallisia, symbolisia ja ideologisia tarkoituspäitä sekä pohdin, miten ne osallistuvat Augustuksen poliittisen legitimitetin ja uskonnollisen auktoriteetin rakentamiseen. Lisäksi sovellan intertekstuaalista lähestymistapaa, jonka avulla tarkastelen, miten Suetonius, Dio, Propertius ja *Res Gestae* muokkasivat ja sovittivat uskonnollisia teemoja keisarillisen propagandan palvelukseen. Arkeologiset havainnot temppelistä ja sen yhteydestä hallitsijan palatsiin tukevat tekstianalyysiä ja konkretisoivat kirjallisten kuvausten ideologista merkitystä.

²⁰ *Res Gestae* tehtiin kuitenkin myös kreikankielinen versio valtakunnan itäosiin.

Myytin, politiikan ja julkisen kuvaston välinen vuorovaikutus on keskeistä Apollon hahmon ymmärtämisessä. Tekstien eri aikakaudet ja lajit tarjoavat monipuolisen kuvan siitä, miten keisarillinen propaganda mukautui kirjoittajiensa ajalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, mutta säilytti ytimessään Augustusta ja Apolloa yhdistävän ja ylistävän sävyn. Intertekstuaalinen lähestymistapa auttaa hahmottamaan, miten Augustuksen valtakausi muokkasi perinteistä uskonnollista kenttää ja miten kulttuurinen symboliikka toimi välineenä hallitsijan auktoriteetin vahvistamisessa.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Augustuksen ja Apollon suhde on ollut laajasti tutkittu aihe, jota on käsitelty etenkin taidehistorian, arkeologian ja runouden näkökulmista. Keskeisiä aikaisempia tutkimuksia ovat esimerkiksi Paul Zankerin *The Power of Images in the Age of Augustus* (1988) ja Karl Galinskyn *Augustan Culture* (1996). Näissä tutkimuksissa Apollon ja Augustuksen liittoa on tarkasteltu ennen kaikkea visuaalisena ja ideologisena kokonaisuutena, jossa Apollo Palatinuksen temppeli toimi sekä uskonnollisena keskuksena että Augustuksen henkilökohtaisen ja poliittisen identiteetin symbolina. Myös Jörg Rüpken *Pantheon: A New History Of Roman Religion* (2016) on laajentanut ymmärrystä siitä, miten uskonto, politiikka ja kulttuuri lomittuivat Augustuksen uudistusohjelmassa.

Tämä tutkielma eroaa aiemmasta tutkimuksesta siinä, että se keskittyy historiografisiin ja kirjallisiin lähteisiin, *Res Gestaeen*, Suetoniukseen, Dioon ja Propertiukseen, ja tarkastelee, miten näiden kirjoittajien erilaiset kerrontatavat muodostavat moniäänisen kuvan Apollon roolin muutoksesta Augustuksen aikana. Tutkimus yhdistää kirjallisen analyysin ja kulttuurihistoriallisen tulkinnan, ja osoittaa, miten Apollon hahmo toimii välineenä, jonka kautta Augustuksen valta, uskonto ja kulttuuri kytkeytyvät yhteen. Apollo Palatinuksen temppeliä tarkastellaan paitsi uskonnollisena ja arkkitehtonisena monumenttina, myös tekstuaalisena ja narratiivisena rakennelmana, jonka merkitys muotoutuu eri aikakausien kertomuksissa. Näin tutkielma ei pelkästään kuvaa Apollon aseman muutosta, vaan myös analysoi, miten tämä muutos esitetään ja oikeutetaan kirjallisessa traditiossa Augustuksen moraali- ja valtaohjelman osana.

2 Apollo ja Augustuksen jumalallinen valta

2.1 Actiumin taistelu ja Apollon liitto Augustuksen vallan perustana

Actiumin taistelu (31 eaa.) ei ollut pelkkä ratkaiseva sotilaallinen voitto,²¹ vaan myös Rooman moraalisen ja uskonnollisen jälleensyntymän alku. Taistelu tarjosi Augustukselle mahdollisuuden muokata sisällissodan kaaoksesta narratiivin, jossa hänen voittonsa esitettiin jumalallisesti johdatettuna ja kosmisen järjestyksen palauttavana tekona. Augustus oli kuitenkin liitetty jumaliin jo paljon ennen Actiumin taistelua, ja häntä oli pidetty nuoruudestaan asti jumalten maan päälle lähettämänä.²² Hänestä kerrottiin monia ihmetarinoita, ja hänellä kerrottiin olevan yliluonnollisia voimia. Augustus oli luvannut rakentaa Apollolle temppelin Palatium-kukkulalle jo voitettuaan Sextus Pompeiuksen vuonna 36 eaa., sillä hän piti voittoaan Apollon ansiona.²³ Augustuksen ja Apollon välinen yhteys oli havaittavissa kuitenkin jo aikaisemmin Filippoin taistelun (41 eaa.) yhteydessä, joskin tuolloin sisällissodan kumpikin puoli käytti Apolloa symbolinaan.²⁴ Kuitenkin vasta Actiumin voiton jälkeen Augustuksen ja Apollon liitto vakiintui avoimesti ideologiseksi liitoksi, jossa Augustus esitettiin Apollon valittuna maanpäällisenä edustajana.

Actiumin taistelun ideologinen kehys rakentui vastakkainasettelulle, jossa Augustuksen ja Marcus Antoniuksen²⁵ välinen konflikti ruumiillistui Apolloon ja Dionysokseen.²⁶ Kreikkalais-roomalaisessa ajattelussa nämä jumalat edustivat toisiaan täydentäviä, mutta myös vastakkaisia periaatteita.²⁷ Apollo edusti järkeä, valoa, järjestystä ja velvollisuudentuntoa (*pietas*)²⁸, kun taas Dionysos liitettiin ekstaasiin, intohimoon ja kaaokseen.²⁹ Augustus käytti hyväkseen tätä mytologista dikotomiaa, ja siitä muodostui

²¹ Actiumin taistelu (31 eaa.) oli ratkaiseva meritaistelu, jossa Augustuksen joukot voittivat Marcus Antoniuksen ja Kleopatran, mikä johti hänen nousuunsa Rooman ensimmäiseksi keisariksi.

²² Zanker 1988, 47–49.

²³ Zanker 1988, 50.

²⁴ Zanker 1988, 47–49; Galinsky 1996, 215–216.

²⁵ Marcus Antonius (83 tai 82 eaa.–30 eaa.) oli roomalainen sotilas ja poliitikko. Hän oli Julius Caesarin ratsuväen päällikkö ja tämän kanssa konsulina 44 eaa. Kun Caesar murhattiin, hän muodosti Octavianuksen (Augustus) ja Lepiduksen kanssa toisen triumviraatin 43 eaa. Kärsittyään tappion Actiumin taistelussa Augustusta vastaan vuonna 31 eaa. Marcus Antonius teki itsemurhan. Myöhemmin samana vuonna (30 eaa.) myös hänen rakastajattarensa Kleopatra VII riisti hengen itseltään. Ks. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 42.

²⁶ Zanker 1988, 48–49.

²⁷ Strauss Clay 1996, 83–100.

²⁸ (Lat. velvollisuudentunto) Yksi Rooman ideologian peruskäsitteistä. Merkitsi kuuliaisuutta ja kunnioitusta vanhempia, esi-isiä, jumalia ja isänmaata kohtaan. Ks. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 425.

²⁹ Zanker 1988, 51–53; Strauss Clay 1996, 83–100.

tehokas moraalinen ja poliittinen kertomus, jossa järki ja *virtus*³⁰ voittivat idän luksuksen ja kaaoksen.³¹ Actiumin taistelusta tuli merkitykseltään sisällissodan tapahtumat ylittävä uskonnollisen ja kosmisen ulottuvuuden käsittävä taisto.

Cassius Dio liittää Actiumin taistelusta kertovassa kirjoituksessaan Augustuksen Apolloon kuvaamalla, kuinka tämä omisti voittonsa jumalalle ja osoitti hänelle kiitollisuutta uhrilahjoin ja temppelirakennuksin.³² Dio kertoo, että Augustus perusti Actiumin niemelle, entisen leirinsä paikalle, Nikopoliksen (’voiton kaupungin’) ja pystytti telttansa paikalle alttarin Apollolle.³³ Tämän voi tulkita osoitukseksi siitä, että Augustus piti menestystään jumalallisen suosion ja erityisesti Apollon tuen merkinä.

Keskenään liittoutuneita Antoniusta ja Kleopatraa Dio ja Plutarkhos kuvaavat Dionysokseen liitettyjen ominaisuuksien, liioittelun, hedonismin ja naisellisuuden, kautta.³⁴ Nämä olivat roomalaisten silmissä ”itämisiä” ja siten vieraita piirteitä.³⁵ Tämän lisäksi liitto ”itämisen” Egyptin kuningattaren Kleopatran kanssa, teki Antoniuksen toiminnasta roomalaisten arvojen näkökulmasta moraalisesti vielä kyseenalaisempaa.³⁶ Antoniuksen mainitaan jopa esiintyneen itse julkisesti uutena Dionysoksena,³⁷ mikä yhä korosti hänen vastakohtaisuuttaan Augustukseen ja Apolloon. Augustuksen luoma Apolloa mukaileva maltillinen, rationaalinen ja ennen kaikkea perinteisten roomalaisten arvojen mukainen omakuva oli näin ollen hyvin jyrkässä ristiriidassa Dion ja Plutarkhoksen teksteillään vahvistamien Antoniuksen liitettyjen dionyysisten mielikuvien kanssa.

Zankerin mukaan kuitenkin myös Augustus järjesti juhlat, jossa hän ja hänen vieraansa pukeutuivat Olympoksen jumaliksi, ja Augustus esiintyi itse Apollona.³⁸ Tämä osoittaa, että ero Antoniuksen ja Augustuksen välillä ei ollut välttämättä niin suuri kuin Dio esittää. Sekä Augustus että Antonius kumpikin käyttivät juhlia ja rituaaleja jumalallisen imagon vahvistamiseen. Kuitenkin voittajana Augustus pystyi hallitsemaan kertomusta ja

³⁰ (Lat. miehuus, urhoollisuus.) Yksi roomalaisten perushyveistä, johon liittyi moraalisen moitteettomuuden aspekti. Ks. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 634.

³¹ Zanker 1988, 44–53.

³² Dio 51.1.

³³ Ibid.

³⁴ Plut. *Ant.* 24–26, 75; Dio 50.5–7; 50.27.

³⁵ Zanker 1988, 47, 52–53, 57–65.

³⁶ Uskollisuus Roomalle ja laillisen avioliiton kunnioitus olivat ensiarvoisen tärkeitä, ja Antoniuksen päätös hylätä Augustuksen sisko Octavia, jonka kanssa Antonius oli naimisissa, egyptiläisen kuningattaren Kleopatran vuoksi viittasi jakautuneeseen uskollisuuteen Rooman ja Egyptin välillä.

³⁷ Dio 50.5.3.

³⁸ Zanker 1988, 49.

häivyttämään tällaiset piirteet omasta julkisuuskuvastaan, jolloin hänen Apolloksi pukeutumisensa ei jäänyt historian kertomuksissa yhtä näkyväksi kuin Antoniuksen Dionysos-imago.

Samaa aiemmin kuvattua Apollon ja Augustuksen liittoa kuvastaa myös Propertius elegiassaan 4.6., jossa Apollo kuvataan aktiivisena osapuolena meritaistelussa, ohjaamassa Augustuksen taistelulaivastoa ja ampumassa jousellaan itämaista vihollista.³⁹ Elegiassa Actiumin taistelu esitetään kosmisena sotana, jossa Apollo suojelee Roomaa idän Dionysoksen epäjärjestykseltä ja kaaokselta. Tämä ei ole vain runollinen metafora, vaan osa laajempaa poliittista narratiivia, jossa Actiumin voitosta tuli Apollon johdolla saavutettu pyhä voitto.⁴⁰ Sama narratiivi näkyy myös Ovidiuksen teoksessa *Metamorphos* ja Horatiuksen oodeissa, joissa Apollo toimii Rooman ja sen hallitsijan jumalallisena suojelijana.⁴¹ Apollon ja Dionysoksen välinen dikotomia tarjosi voimakkaan symbolisen kehyksen, jolla sisällissota voitiin tulkita Rooman pyhäksi puhdistukseksi, ja kirjallinen propaganda vahvisti näin kuvaa Augustuksesta Apollon valittuna.

Actiumin voiton jälkeen Augustus vakiinnutti liittonsa Apollon kanssa poliittisen ideologiansa yhdeksi kulmakiveksi. Uskonto toimi sekä hänen moraaliuudistustensa viitekehyksenä että vallan legitimointikeinona, sillä se perustui sotilaallisen vallan sijaan jumalalliseen hyväksyntään. Näin Augustuksen moraalinen ohjelma, poliittinen valta ja uskonnollinen oikeutus kietoutuivat yhdeksi ideologiseksi kokonaisuudeksi, jonka keskeiseksi symboliksi nousi Apollo. Hänessä yhdistyivät eettiset ja hallinnolliset ihanteet, jotka muodostivat perustan sisällissotien jälkeiselle kultaiselle aikakaudelle (*saeculum aureum*).

2.2 Apollo vallan, moraalin ja ideologian rakentajana

Augustuksen voitettua Antoniuksen Apollo ei toiminut enää vain Augustuksen henkilökohtaisena suojelijana, vaan hänen roolinsa laajeni keskeiseksi keisarillisen vallan ja moraalisen uudistuksen symboliksi. Tässä luvussa tarkastelen, miten Apolloon liitetyt ominaisuudet, *pietas*, järki, valo ja harmonia, toimivat Augustuksen vallan legitimoinnissa ja Augustuksen uudistuksissa.

³⁹ *Prop.* 4.6.33–36.

⁴⁰ Lowrie 2009, 164–167.

⁴¹ Ks. Esim. Hor. *Od.* 1.31, 4.6; Ov. *Met.* 1.560–563.

Karl Galinskyn mukaan Augustuksen vallankäyttö perustui ennen kaikkea vaikutusvaltaan (*auctoritas*) eikä propagandaan.⁴² Toisin kuin monien Rooman aiempien hallitsijoiden valta, Augustuksen asema rakentui moraalisen esimerkin ja yhteisesti jaetun hyväksynnän, eikä virallisen vallan (*potestas*), varaan.⁴³ Augustus itse mainitsee *Res Gestae* loppupuolella seuraavasti: ”Tämän jälkeen olin *auctoritaksessa* ylivoimainen, vaikka minulla ei ollut enempää virallista valtaa kuin muilla virkamieskollegoillani.”⁴⁴

Auctoritas merkitsi vaikutusvaltaa, joka syntyi suostumuksesta ja arvostuksesta, ja juuri tätä periaatetta Augustus sovelsi ideologisessa ohjelmassaan.⁴⁵ Tämä näkyi erityisesti hänen uskonnollisissa ja moraalisisissa uudistuksissaan, joissa temppelien restaurointi, rituaalien elvyttäminen, *mos maiorum* -arvoihin⁴⁶ palaaminen ja perinteisten hyveiden mukaan eläminen muodostivat konkreettisen tavan osoittaa hänen toimivan jumalten tahdon mukaisesti. Näin uskonnollinen jälleenrakennus ei ollut vain poliittista symboliikkaa, vaan myös keino rakentaa Augustuksen omaa *auctoritasta* ja liittää hänen hallintonsa Apollon edustamiin rationaalisuuden ja järjestyksen arvoihin. Apollon ominaisuuksien mukaan toimiminen oli hyvin keskeinen osa Augustuksen vallan esittämistä, minkä lisäksi Apollo tarjosi myyttisen perustan, jolla Augustuksen yksinvaltius voitiin nähdä kosmisena välttämättömyytenä ja kaaokseen vajonneen Rooman järjestyksen palauttamisena.

Apollo näkyi konkreettisesti poliittisissa seremonioissa ja julkisissa juhlapäivissä, ja hänellä oli keskeinen rooli esimerkiksi Palatiumin Apollon temppelin vihkimisessä (28 eaa.), *ludi Apollinares*⁴⁷ - ja *ludi Augustales*⁴⁸ -juhlissa sekä Forum Augustumin kulkueissa ja omistusteksteissä. Apollon kultista muodostui näin näkyvä poliittinen väline, joka teki moraalisen uudistuksen ihanteet konkreettisiksi koko kansalle.

Apollon arvot ilmenivät myös Augustuksen aikakauden kirjallisuudessa ja taiteessa. Kohtuullisuuden, maltillisuuden ja älyn ominaisuudet, muodostivat ajan runouden ja visuaalisen kulttuurin keskeiset hyveet, kytkeytyen Augustuksen poliittiseen ja

⁴² Galinsky 1996, 20.

⁴³ Galinsky 1996, 10–20.

⁴⁴ ” Post id tem (*pus Praestiti omnibus dignitate, potest*)atis au(*tem n*)ihilo ampliu(*s habui quam qui fuerunt m*)ihi quoque in ma(*gis*)tra(*t*)u conlegae.” *Res Gestae* 34.3.

⁴⁵ Galinsky 1996, 10–14, 20, 40–41.

⁴⁶ (Lat. esi-isien tapa.) Roomalaisten kunnioittama perinnäistapa, kirjoittamaton laki, joka lakien ohella kuului oikeuskäsitykseen. Ks. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 352.

⁴⁷ Apollon juhla kilpailut.

⁴⁸ Augustuksen kunniaksi pidetyt juhla kilpailut.

uskonnolliseen ohjelmaan.⁴⁹ Propertiuksen ja muiden ajan merkittävien runoilijoiden, kuten Vergiliuksen, Horatiuksen ja Ovidiuksen, voi nähdä toimineen eräänlaisina Augustuksen ohjelman runollisina tulkkeina. Heidän teoksiensa kautta Apollon hahmo yhdistyi Augustuksen hallinnon ideaaleihin, eikä runous täten ainoastaan heijastanut, vaan myös aktiivisesti loi Augustuksen hallinnon moraalista retoriikkaa. Esimerkiksi Propertiuksen elegiassa 4.6 Apollo esiintyy Augustuksen liittolaisena sekä rauhan, järjestyksen ja kulttuurin suojelijana.⁵⁰ Näin Apollon perinteinen rooli profetian ja taiteen jumalana saa uuden poliittisen ulottuvuuden, ja hänestä tulee järjen ja rauhan symboli, joka heijastaa Augustuksen aseman muutosta sotilaallisesta voittajasta Rooman rauhan ja kulttuurin rakentajaksi.

Moraaliset ja visuaaliset uudistukset heijastuvat myös Augustuksen *Res Gestae Divi Augusti* -tekstissä. Kohdissa 19–21 Augustus kertoo korjanneensa ja rakentaneensa monia jumalten temppelitä, ja kohdissa 22–24 hän mainitsee lukuisat lahjoituksensa kansalle juhkakisojen ja votiivilahjojen muodossa.⁵¹ Teksti toimii osana laajempaa retorista strategiaa, jolla Augustus esitti itsensä Roomasta ja sen kansasta huolta pitävänä rakennuttajana, korjaajana ja jumalallisen järjestyksen palauttajana.⁵² Tutkijat Cooley ja Galinsky ovatkin todenneet, että *Res Gestae* kuvastaa Augustuksen uskonnollisen minäkuvan erottamatonta yhteyttä poliittiseen identiteettiin.⁵³ Tämä käy selvästi ilmi Apollo Palatinuksen temppelissä, jonka sijainti keisarin palatsikompleksissa konkretisoi ajatuksen Augustuksesta Apollon maanpäällisenä vastineena, osoittaen keisarillisen vallan ja jumalallisen auktoriteetin yhteyttä.

On kuitenkin vaikea arvioida, oliko Augustuksen *pietas* ja kiintymys *mos maiorum* -arvoihin vain poliittisesti tarkoituksenmukaista konservatismia vai aitoa uskoa menneiden aikojen hyveellisyyteen. Moderneista tutkijoista monet ovat todenneet Augustuksen hurskauden olleen mahdollisesti vilpittömiä, mutta varmasti myös poliittisten tavoitteiden sanelemaa, sillä uskonto toimi tehokkaana vallan oikeutuksen välineenä.⁵⁴ Tämä mahdollisti Augustuksen esiintymisen jumalien instrumenttina ja moraalisesti ylivertaisena johtajana säilyttäen samalla muodollisesti entisen tasavaltaisen hallintomuodon, vaikka todellinen valta siirtyi keisarille.⁵⁵

⁴⁹ Galinsky 1996, 225–229, 269–270.

⁵⁰ Prop. 4.6.

⁵¹ *Res Gestae* 19–24.

⁵² Suetonius mainitsee Augustuksen herättäneen henkiin joitakin entisiä, hyödyttöminä lakkautettuja riittejä ja nimityksiä, lisänneen papiston jäsenmäärää ja toimineen muutenkin aktiivisesti uskonnollisten asioiden parissa. Ks. Suet. *Aug.* 31.

⁵³ Cooley 2014, 215–230; Galinsky 1996, 332–340.

⁵⁴ Zanker 1988, 50–53; Galinsky 1996, 83–90, 216–224.

⁵⁵ Price 1984, 82–88; Zanker 1988, 44–52; Galinsky 1996, 218–223.

Augustuksen päätös korostaa Apollon kulttia roomalaisille perinteisempien jumalien, kuten Juppiterin tai Marsin sijaan, sopii Augustuksen poliittiseen ja moraaliseen *saeculum aureum* -ajan ohjelmaan.⁵⁶ On kuitenkin tärkeää huomata, että Apollon korostaminen ei tarkoittanut Juppiterin tai muidenkaan jumalien hylkäämistä tai niiden roolien muutosta. Rooman ylijumala Juppiter symboloi ylivertaista auktoriteettia ja voimaa, mutta hänen kulttinsa oli niin vakiintunut, ettei se tarjonnut Augustukselle samanlaista henkilökohtaista ja ideologista joustavuutta. Mars puolestaan oli sotilaallisen voiman ja valloituksen jumala, jonka liiallinen korostaminen olisi voinut herättää epäluuloja tyrannimaisesta vallasta ja sotilaallisesta itsevaltiudesta, piirteistä, joita Augustus halusi välttää sisällissotien jälkeen.

Augustus emuloi Apollon traditionaalisia hyveitä, mutta hän myös muokkasi niitä omien poliittisten ja moraalisten tavoitteidensa mukaisesti. Koska Apollo oli Roomassa suhteellisen tuntematon jumala, Augustus pystyi muokkaamaan Apollon ominaisuuksia ja roolia siten, että ne palvelivat hänen hallinnollista ja moraalista ohjelmaansa.⁵⁷ Valinta korostaa Apollon kulttia onkin todennäköisesti osittain perustunut Apollon muokattavuuteen. Apollon kautta Augustus yhdisti jumalallisen tuen, moraalisen auktoriteetin ja kulttuurisen uudistuksen, pyrkimyksenään johdattaa Roomaa kohti parempia aikoja. Galinsky ja Zanker ovatkin todenneet, että juuri Apollon monimerkityksisyys valon, musiikin, profetian ja rationaalisuuden jumalana tarjosi Augustukselle ainutlaatuisen mahdollisuuden yhdistää poliittinen legitimointi ja moraalin uudistaminen yhteen.⁵⁸ Näin Augustus löysi Apollosta jumalan, joka ei ainoastaan oikeuttanut hänen valtaansa, vaan myös heijasti hänen vallankäyttönsä arvofilosofiaa.

Apollon kultin vahvistaminen ei rajoittunut ainoastaan keisarin hoviin ja eliittiin, vaan sillä oli myös julkinen ja yhteisöllinen ulottuvuus. Apollolle omistetut juhlat, kuten *Ludi Apollinares*, saivat Augustuksen aikana entistä näyttävämmän aseman, ja niiden kautta korostettiin kansan ja jumalten välistä yhteyttä. Apollon rooli sekä keisarillisen että kansallisen identiteetin jumalana lisäsi kansan kokemusta osallisuudesta uuden eheän Rooman rakentajana. Visuaalisessa kulttuurissa Apollon symboliikkaa esiintyi laajasti muun muassa kolikoissa ja reliefeissä.⁵⁹ Apollo kuvattiin usein hillityn alastomana, kithara kädessään ja laakeriseppele päässään; symboleina rauhasta, harmoniasta ja kulttuurisesta uudistumisesta.⁶⁰ Visuaaliset

⁵⁶ Galinsky 1996, 215–216.

⁵⁷ Zanker 1988, 53–55; Galinsky 1996, 215.

⁵⁸ Zanker 1988, 50–52; Galinsky 1996, 215–219, 294–299.

⁵⁹ Morgan 2022, 142. Ks. Myös 143–160, 189–190.

⁶⁰ Morgan 2022, 142–143, 145–146, 155–156, 178, 189–190.

elementit toimivat paitsi koristeina, myös aktiivisina moraalisen ja poliittisen viestinnän välineinä, jotka yleisö saattoi tunnistaa ja omaksua osaksi uuden Rooman identiteettiä.

Myös Augustuksen muotokuvissa ja kolikoissa on selviä Apollon ikonografisia piirteitä.⁶¹ Augustuksen muotokuvat korostavat nuoruutta, harmonisia kasvonlinjoja ja ihanteellistettua kauneutta tavalla, joka muistuttaa Apollosta tehtyjä teoksia. Erityisesti Prima Portan Augustuksen patsaan kasvonpiirteet, sileä iho, symmetrinen profiili ja huolellisesti aseteltu otsatukka noudattavat Apollon kuvastolle tyypillistä klassillista estetiikkaa (kuva 1).⁶² Näin Augustuksen kuvattu fyysinen olemus jo itsessään toimi poliittisena viestinä hänen *auctoritaksestaan* ja asemastaan uuden kultakauden tuojana.

Propertius viittaa elegioissaan Augustuksen olleen jumalaksi korotetun Julius Caesarin adoptoima ja siten *Divi filius* ("jumalan poika").⁶³ Tämä asema vahvisti Augustuksen legitimitettä hallitsijana ja loi pohjaa hänen myöhemmälle jumalalliselle esittämiselleen. Julius Caesarin deifikaatio hänen kuolemansa jälkeen merkitsi ratkaisevaa käännettä Rooman uskonnollisessa ja poliittisessa kulttuurissa, sillä se loi ennakkotapauksen poliittisen auktoriteetin jumalaksi nostamiselle.⁶⁴ Vaikka perinteen mukaan Romulus oli jo aiemmin kuollessaan muuttunut Quirinus -jumalaksi,⁶⁵ oli Caesar ensimmäinen historiallinen henkilö, joka virallisesti nostettiin jumalaksi.⁶⁶ Tämän jälkeen keisarikultti alkoi kehittyä vähitellen Augustuksen hallintokaudella, jolloin hallitsijan ja hänen suvun jäsenten jumalallistaminen institutionalisoitui osaksi Rooman uskonnollista ja poliittista järjestelmää.⁶⁷

Augustus suhtautui itse kuitenkin varovaisesti omaan jumalalliseen asemaansa eläessään. Hän ei sallinut itseään palvottavan jumalana Roomassa, mutta hänen syntymähenkensä (*genius Augusti*) kultti levisi koko valtakuntaan.⁶⁸ Augustukseen jo lapsuudesta asti liitetyt kertomukset jumalallisesta alkuperästä ja yliluonnollisesta suojeluksesta saattoivat kuitenkin luoda pohjaa keisarikultin myöhemmälle kehitykselle, ja idässä, jossa hallitsijakultit olivat jo

⁶¹ Zanker 1988, 50, 98–100.

⁶² Zanker 98–100. Galinsky 1996, 173–175.

⁶³ Prop. 3.9, 4.6.

⁶⁴ Galinsky 1996, 312–313.

⁶⁵ Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 45–46.

⁶⁶ Rüpke 2016, 272–280.

⁶⁷ Galinsky 1996, 330–331.

⁶⁸ Rüpke 2016, 280–282.

pitkään olleet vakiintuneita, Augustus hyväksyi myös oman persoonansa palvonnan Rooma-jumalattaren kultin yhteydessä.⁶⁹

Keisarikultin salliminen oli Augustuksen hallinnolle kuitenkin hyödyksi, sillä Apollon ja Augustuksen liitto tarjosi moraalisen perustan jumalten ohjaamalle keisarilliselle vallalle. Se myös vahvisti hänen henkilökohtaista asemaansa jumalten suojeluksessa ja tarjosi kansalle konkreettisen symbolin uudesta, moraalisesti eheästä ja vakaasta Roomasta.⁷⁰ Keisarikultti ei Augustuksen aikana ollut myöskään yksinomaan keisarin henkilökohtaista palvontaa, vaan se oli osa poliittista ja ideologista ohjelmaa, jossa kansa ja hallitsija osallistuivat yhdessä uuden yhteisöllisen identiteetin rakentamiseen.⁷¹

Apollon rooli poliittisen ja moraalisen vallan symbolina muodosti Augustuksen *auctoritaksen* perustan. Apollon ominaisuudet heijastivat Augustuksen pyrkimystä palauttaa vakaus ja kosminen harmonia sisällissotien jälkeen. Näin Apollosta tuli keisarin moraalisen ja poliittisen ohjelman ruumiillistuma, jonka kautta Augustuksen yksinvaltius voitiin nähdä jumalien tahtona. Temppelien restaurointi, rituaalien uudistaminen ja kirjallinen kulttuuri osoittivat, että keisarin valta oli yhtä aikaa uskonnollista, moraalista ja poliittista, ja että Apollon hahmo kietoutui kiinteästi tähän kokonaisuuteen. Seuraavassa luvussa tarkastelen sitä, miten Apollo Palatinuksen temppeli, sen arkkitehtuuri ja sijoittelu sekä siihen liitetty kirjallisuus ja kulttuurinen toiminta konkretisoivat Augustuksen jumalallisen legitimitetin ja vallan näkyväksi koko Roomalle.

⁶⁹ Galinsky 1996, 313–314, 322–326; Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 45–46.

⁷⁰ Galinsky 1996, 321–322.

⁷¹ Rüpke 2016, 280–282.

3 Apollo Palatinuksesta ja Augustuksen jumalsuhteesta

3.1 Palatiumin temppeli Augustuksen vallan ja uskonnon näyttämönä

Augustuksen rakennushankkeet eivät olleet vain käytännöllisiä tai koristeellisia, vaan niillä luotiin näkyviä symboleja hänen hallinnolleen ja sen oikeutukselle. Yksi merkittävimmistä rakennushankkeista oli Apollon temppeli Palatiumilla, joka yhdisti arkkitehtuurin, kultin ja poliittisen viestin konkreettiseksi ideologiseksi manifestiksi. Tässä luvussa analysoin temppelin roolia ideologisenä näyttämönä, eri lähteiden, kuten *Res Gestae*, Dion, Suetoniuksen ja Propertiuksen, kuvausten kautta, havainnollistaakseni Apollon muuttunutta merkitystä Augustuksen uskonnollispoliittisessa ohjelmassa.

Apollo Palatinuksen temppelin sijainti ja arkkitehtuuri korostivat keisarin jumalallista legitimizeettiä ja erityistä yhteyttä Apollon hahmoon. Antiikin lähteet alleviivaavat temppelin ja Augustuksen asunnon läheisyyttä,⁷² mikä osoittaa temppelin olleen poliittisen ja uskonnollisen vallan ytimessä. Apollon voi todeta olleen Augustukselle kiistattoman tärkeä jo pelkän temppelin sijainnin perusteella.

Augustus oli luvannut rakentaa Apollolle temppelin Palatiumille jo voitettuaan Sextus Pompeiuksen, mutta temppelin tarkka sijainti päätettiin vasta salamaniskun perusteella, joka tulkittiin jumalalliseksi merkiksi Apolloilta itseltään.⁷³ Augustus oli ostanut itselleen Palatiumilta monia tontteja muilta rikkailta ja kuuluisilta roomalaisilta, ja omisti lopulta suuren osan Palatiumin huipusta. Temppeleitä ei saanut rakentaa yksityisille maille, mutta salamaniskun jälkeen temppelin tulevasta paikasta voitiin tehdä julkinen alue.⁷⁴

Temppeli rakennettiin Palatiumin eteläiselle rinteelle, aivan Augustuksen asuinpalatsin viereen.⁷⁵ Näin Apollon salama valjastettiin toimimaan jälleen yhtenä todisteena keisarin jumalallisesta suojeluksesta. Palatsista johti suora yhteys temppeliin, todennäköisesti ramppia tai portaikkoa pitkin, mikä loi fyysisen ja symbolisen linkin hallitsijan yksityisen tilan ja pyhäkön välille.⁷⁶ Augustus sai käytännössä tehtyä näin omasta yksityisestä palatsistaan osan pyhää julkista aluetta.⁷⁷ Tämän seurauksena keisarillinen auktoriteetti ja Apollo olivat lähes

⁷² Dio 53.1; Suet *Aug.* 29.

⁷³ Suet *Aug.* 29; Dio 49.15.

⁷⁴ Galinsky 1996, 215.

⁷⁵ Galinsky 1996, 213–214.

⁷⁶ Zanker 1988, 51; Galinsky 1996, 215.

⁷⁷ Galinsky 1996, 215.

erottamattomat.⁷⁸ Temppelein sijaintia Forumin yläpuolella, Rooman esihistorian merkittävimmän kukkulan, Palatiumin, huipun tuntumassa ei voida sivuuttaa ajateltaessa sen symbolista merkitystä Rooman ohjaamisessa kukoistukseen.⁷⁹ Apollo Palatinuksen temppelein voikin nähdä toimineen eräänlaisena symbolisena siltarakenteena Rooman alkuaikojen ja uuden keisarillisen vallan välillä.

Tämä ”palatsi-temppele” -asetelma muodosti Roomassa ennennäkemättömän kokonaisuuden, joka muistutti helleenisten kuninkaiden palatsikomplekseja.⁸⁰ Temppelein ja palatsin yhteys palveli kahta toisiaan vahvistavaa tarkoitusta: keisarin yksityisestä elämästä tuli osa jumalallista kulttia, ja koko Palatiumin huipusta tuli näyttämö, jossa hallitsijan ideologia ja jumalsuhde olivat jatkuvasti esillä. Lähestyessään keisarillista residenssiä siellä vierailevat astuivat maisemaan, jossa poliittinen johtaja oli konkreettisesti sakraaliarkkitehtuurin ympäröimä. Hekster ja Rich korostavat, että ”palatsi-temppele” -asetelman avulla Augustus sai hämärrettyä yksityisen ja julkisen uskonnon rajaa ja tehtyä jumalallisesta suojeluksesta näkyvän osan keisarin hallintoa.⁸¹ Palatium muuntautui näin paitsi keisarillisen vallan keskuksiksi myös uskonnollisen legitimoinnin näyttämöksi, jossa Augustuksen yhteys Apolloon esitettiin sekä visuaalisesti että symbolisesti.

Temppelele oli rakennettu Lunan⁸² valkoisesta marmorista ja sitä oli koristeltu kullalla sisä- ja ulkopuolelta.⁸³ Temppelein kullatuilla akantin⁸⁴ lehdillä ja hopeisilla yksityiskohdilla koristeltu korinttilainen pylväikkö kohosi Palatiumin rinteellä, johon oli näköyhteys Forumilta ja Circus Maximukselta.⁸⁵ Rüpken mukaan temppeleissä käytetyn keltaisen maalin ja kullan yhdistelmä sai temppelein yläosan näyttämään kuin kruunulta hohtavan valkoisen temppelein päällä.⁸⁶ Temppeleialueen portiikki oli keltaista afrikkalaista marmoria, ja pylväiden väleissä oli patsaita ja reliefejä.⁸⁷ Temppeleissä itsessään oli erityisen hienoja ja suuria koristeellisia ovia ja mytologisista aiheista tehtyjä kulttikuvia ja reliefejä.⁸⁸ Temppelein sisällä olleet patsaat olivat

⁷⁸ Zanker 1988, 50–53, 72.

⁷⁹ Evander perusti tänne Rooman ensimmäisen asutuskeskuksen ja täällä oli Romulusta ja Remusta hoitaneen suden luola, sekä Romuluksen maja. Ks. Galinsky 1996, 213–215, 220.

⁸⁰ Galinsky 1996, 219–220.

⁸¹ Hekster & Rich 2006, 165–168.

⁸² Nykyään Luni, jonka louhoksista saadaan vielä nykyäänkin samaa Carraran marmoria.

⁸³ Rüpke 2016, 198.

⁸⁴ lat. *Acanthus*

⁸⁵ Rüpke 2016, 198. Zanker 1988, 51.

⁸⁶ Rüpke 2016, 198.

⁸⁷ Prop. 2.31–32.

⁸⁸ Prop. 2.31. Rüpke 2016, 196–200.

Kreikasta tuotuja alkuperäisiä kreikkalaisten kuvanveistäjien töitä.⁸⁹ Keskiössä temppeleissä olivat Apollon, Dianan ja Latonan⁹⁰ Kreikasta tuodut kulttikuvat,⁹¹ jotka Apollo Palatinuksen temppeleihin asetettuina viittasivat jumalalliseen sukujatkumoon, johon Augustus nyt liittyi. Temppeleiden arkkitehtoniset valinnat eivät olleetkaan näin ollen pelkästään esteettisiä, vaan ne ilmensivät myös Augustuksen ideologian arvoja ja korostivat hänen asemaansa kosmisen järjestyksen ylläpitäjänä.

Temppeleiden yhteydessä sijaitsivat kreikkalainen ja latinalainen kirjasto, minkä kautta kulttuurisen ulottuvuuden hallinta oli yhä enemmän Augustukseen vaikutuspiirissä.⁹² Kirjastot ja niihin liittynyt oppineisuuden perinne vahvistivat Augustuksen imagoa sivistyneenä hallitsijana, joka vaali järjestystä ja Rooman kulttuuria, sitä tosin myös vahvasti muokaten.⁹³ Suetoniuksen mukaan temppeleihin siirrettiin myös pyhät Sibyllan kirjat⁹⁴, joiden ennustukset liittyivät Rooman kohtaloon ja uskontoon.⁹⁵ Temppeleitä käytettiin ajoittain myös senaatin istuntosalina ja keisarin vastaanottotilana.⁹⁶ Näin temppeleitä ei ollut pelkästään pyhäkkö, vaan monikäyttöinen tila, jossa uskonto, kulttuuri ja politiikka kietoutuivat yhteen.

Apollo Palatinuksen temppeleiden kohdalla on kuitenkin huomattava, että monet sen poliittisista ja ideologisista funktioista saattoivat kehittyä vähitellen. Galinsky korostaa, ettei temppeleitä alun perin välttämättä suunniteltu Augustuksen vallan symboliksi, vaan sen ensisijainen tarkoitus oli uskonnollinen.⁹⁷ Tätä tulkintaa tukee se että, Augustuksen ajan kulttuuripolitiikka oli luonteeltaan muokkautuvaa ja kokeilevaa, ja eri hankkeiden merkityksiä ja käyttötarkoituksia kehitettiin vähitellen osaksi laajempaa ideologista kokonaisuutta.⁹⁸ Näin on hyvinkin mahdollista, että temppeleistä ja sen ympäristöstä muodostui vasta ajan kuluessa keskeinen osa Augustuksen kulttuurista ja poliittisesta ohjelmaa.

⁸⁹ Rüpke 2016, 185, 196–200.

⁹⁰ (Kr. Leto) Apollon ja Dianan (Artemiin) äiti.

⁹¹ Augustuksen kaudella Roomassa vallitsi voimakas filhellenistinen ilmapiiri, jossa kreikkalaista kulttuuria pidettiin sivistyksen, taiteen ja oppineisuuden korkeimpana mittapuuna. Keisari itse tuki aktiivisesti kreikkalaista kirjallisuutta, arkkitehtuuria ja kuvataidetta, ja hänen rakennusohjelmansa hyödynsi laajasti klassisia kreikkalaisia tyylipiirteitä. Ks. Galinsky 2012, 144–154; Zanker 1988, 85–89.

⁹² Suet. *Aug.* 29–31. Galinsky 1996, 218–219.

⁹³ Augustus oli hyvin tarkka siitä, millaiset kulttuurin muodot olivat roomalaisille arvoille sopivia, ja hän myös muokkasi ja sensuroi monia tekstejä, jotka kirjastoon päätyivät.

⁹⁴ Kokoelma Cumaen Sibyllan ennustuksia ja uskontoa koskevia ohjeita, jotka ovat tradition mukaan alun perin Rooman kuninkaiden ajalta (753–509 eaa.), joskin alkuperäiset paloivat 83 eaa.

⁹⁵ Suet. *Aug.* 29; Dio 53.1.

⁹⁶ Suet. *Aug.* 29; Dio 53.1. Galinsky 1996, 218.

⁹⁷ Galinsky 1996, 213–220.

⁹⁸ Smith 2021, 14–16; Galinsky 1996, 141, 213, 221–222.

Palatiumin temppelekompleksi erottui poikkeuksellisella loistokkuudellaan ja koristeellisuudellaan, mikä asettui jännitteeseen suhteeseen Augustuksen yksityisasunnon yksinkertaisen ja hillityn ilmeen kanssa.⁹⁹ Palatsin arkkitehtuuri oli tietoisesti vaatimaton ja se heijasti Augustuksen julkisesti korostamaa *modestia*¹⁰⁰-hyvettä ja hänen pyrkimystään esittää itsensä kansalaisena muiden joukossa.¹⁰¹ Temppele puolestaan edusti jumalallista sfääriä, jossa loisto ja koristeellisuus olivat välttämättömiä ja siten hyväksytyjä.

Temppelein runsas koristelu ei siis ollut pelkkää näyttävyyttä tai vallan esittelyä, vaan osa uskonnollista ja moraalista ideologista ohjelmaa.¹⁰² Ylellisyys sai tässä kontekstissa moraalisen oikeutuksen, sillä se ei heijastanut henkilökohtaista pröystäilyä, vaan jumalallisen maailman harmoniaa ja kosmista järjestystä, jota Augustus halusi tuoda Roomaan.¹⁰³ Apollo Palatinuksen temppelein koristelussa poikettiin kuitenkin tietoisesti muiden aikakauden voitontemppeleiden perinteistä, sillä Actiumin voiton juhlistaminen oli poliittisesti ja ideologisesti arka aihe.¹⁰⁴ Marcus Antonius oli ollut Julius Caesarin luotettu liittolainen ja lisäksi Augustuksen siskon puoliso, ja Antoniuksen lapsia asui Augustuksen talossa, minkä vuoksi temppeleistä ei haluttu tehdä liian ilmeistä monumenttia Antoniuksen kukistamiselle.¹⁰⁵ Tämän vuoksi temppelein kuvallinen ohjelma suunniteltiin tarkoituksella hillityksi ja symbolisesti monitulkintaiseksi.¹⁰⁶

Voiton teema oli temppeleissä kuitenkin läsnä, mutta epäsuorasti: koristelussa esiintyi merellisiä ja mytologisia symboleja kuten laivojen keulapuskureita, voiton jumalattaren hahmoja, delfiinejä, tritoneja ja kolmijalkoja.¹⁰⁷ Nämä viittasivat Actiumin merivoittoon, mutta välttivät suoran triumfaalisen retoriikan. Samaa kuvastoa voidaan havaita myös esimerkiksi Augustuksen ajan valuutassa, kuten kuvan 2 vuodelta 16 eaa. olevassa hopeadenaarissa (kuva 2). Tällä ratkaisulla Augustus pyrki etäännyttämään itseänsä sisällissotien väkivaltaisesta menneisyydestä, sillä myös moni roomalainen oli taistellut Antoniuksen puolella.¹⁰⁸

⁹⁹ Zanker 1988, 51; Galinsky 1996, 220; Suet *Aug.* 31.

¹⁰⁰ (Lat. *modestus*, kohtuullinen) vaatimattomuutta, siveyttä tai hillittyä käytöstä.

¹⁰¹ Suet *Aug.* 72–73; Zanker 1988, 51; Galinsky 1996, 220.

¹⁰² Zanker 1988, 68–70.

¹⁰³ Zanker 1988, 69, 153–156. Myöhemmin Augustuksen valtakaudella runsas ja rikas rakennusten koristelu tuli kuitenkin muotiin, sillä: ”jumalille kelpasi vain paras”. Ks. Zanker 1988, 65–71.

¹⁰⁴ Zanker 1988, 82–85.

¹⁰⁵ Castrén 2011, 395; Zanker 1988, 82.

¹⁰⁶ Zanker 1988, 82–89; Galinsky 1996, 218, 228.

¹⁰⁷ Castrén 2011, 395; Zanker 1988, 82, 85–86.

¹⁰⁸ Zanker 1988, 82–85.

Tempppelin koristelun abstraktius loi osaltaan myös kuvaa hallitsijasta, jonka valta perustui jumalalliseen suojelukseen, moraaliseen uudistukseen ja *auctoritakseen*, ei pelkästään soti-laallisiin saavutuksiin. Tempppelin symboliikka toimikin keinona ohjata kansan muistia pois sisällissodan verisestä menneisyydestä kohti uutta kultaista aikakautta. Tällainen kuvasto sopi täydellisesti Augustuksen ideologiseen ohjelmaan, jossa hän oli *princeps*¹⁰⁹, eli ensimmäinen kansalainen, jonka valta perustui moraaliseen esikuvallisuuteen.

Koko Apollo Palatinuksen temppeilikompleksi toimi avoimena julistuksena Augustuksen nauttimasta jumalallisesta tuesta. Tempppelin arkkitehtuuri, sijainti ja koristeet eivät olleet pelkästään esteettisiä valintoja, vaan ne ilmensivät Augustuksen moraalista ja uskonnollista auktoriteettia sekä hänen hallintonsa legitimitettä. Apollon kultti, juhlat ja temppeleitaide ilmensivät käsitystä siitä, että Augustuksen harjoittama kulttuuripolitiikka ja Rooman jumalallinen suosio olivat sidoksissa toisiinsa. Apollo Palatinuksen temppeli toimi paitsi Apollon ja Rooman kunnian ylistyksenä, myös arkkitehtonisena ilmentymänä Augustuksen moraalista ja uskonnollisesta *auctoritaksesta*.

Tutkijat, kuten Galinsky ja Zanker, korostavat, että tempppelin rakentaminen, sijainti ja vihkiminen olivat osa laajempaa Augustuksen ideologista ohjelmaa, jossa arkkitehtuuri toimi jumalallisen suosion ja vallan luonnollistamisen välineenä.¹¹⁰ Tempppelin fyysinen yhteys Augustuksen yksityistaloon, kirjastojen ylläpito ja Sibyllan kirjojen säilytys loivat jatkuvan siteen keisarin, kansan ja kulttuurin välille. Näin Apollo Palatinuksen temppeli toimi sekä uskonnollisena rakennuksena että vallan välineenä kulttuurin, uskonnon ja hallinnon risteyskohdassa, ja sen loisto konkretisoi Augustuksen ideologian näkyväksi, jatkuvaksi ja kollektiivisesti koetuksi todellisuudeksi.

3.2 Kirjalliset tulkinnat temppeleistä ja Augustuksen jumalsuhteesta

Palatiumin Apollon temppeli oli Augustuksen ideologian keskeinen näyttämö, jossa hänen suhteensa Apolloon konkretisoitui uskonnollisten rituaalien, arkkitehtuurin, kulttuurin ja politiikan kautta. Temppeli yhdisti uskonnollisen, poliittisen ja kulttuurisen ulottuvuuden ja toimi näkyvänä välineenä Augustuksen ideologisessa viestinnässä. Tempppelin kautta

¹⁰⁹ (Lat. johtomies.) Joukossaan tai luokassaan ensimmäinen ja huomattavin. Augustus katsoi sen vastaavan parhaiten asemaansa valtion ensimmäisenä/merkittävimpänä kansalaisena. Ks. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 458.

¹¹⁰ Zanker 1988, 50–52, 65–68, 72–77, 85–98; Galinsky 1996, 213–216, 218–224, 313.

Augustus ei ainoastaan osoittanut hurskauttaan ja jumalsuhteensa läheisyyttä, vaan käytti tätä jumalallista yhteyttä vallan, moraalisen auktoriteetin ja hallitsijakuvan oikeutuksena. Käyttämäni antiikin lähteet *Res Gestae Divi Augusti*, Cassius Dion *Roman History*, Suetoniuksen *Divus Augustus* ja Propertiuksen elegiat tarjoavat kukin oman, osin eri painotuksia korostavan näkökulmansa temppelistä ja sen merkityksestä. Näiden tekstien rinnakkainen tarkastelu paljastaa, miten Apollon rooli muotoutui henkilökohtaisesta suojelejumalasta universaaliksi järjestyksen, rauhan ja moraalisen legitimitetin symboliksi osana Augustuksen uskonnollista ja poliittista ohjelmaa.

Res Gestae on Augustuksen omasta elämästään ja teoistaan kirjoittama muistoteksti, jonka tyyli on tarkoituksella hillitty ja luettelomainen. *Res Gestae* kohdissa 15–24 Augustuksen rakennus- ja lahjoitustoimia esitetään lähes tilikirjamaiseen tapaan. Augustus mainitsee rakennuttaneensa tai korjanneensa 82 temppeliä kuudennen konsulikautensa aikana (28 eaa.), joiden joukossa mainitaan myös Apollo Palatinus.¹¹¹ Sen maininta *Res Gestae*ssä jää kuitenkin vain osaksi suurempaa temppelien ja muiden merkittävien Augustuksen rakennusprojektien joukkoa.¹¹² On kuitenkin huomattava, että *Res Gestae*ssä mainitaan vain muutama temppeli nimeltä, joten Apollo Palatinuksen temppelin voidaan tulkita olleen Augustukselle hyvin merkittävä.

Res Gestae ei korosta yhtäkään yksittäistä monumenttia ylenpalttisesti, vaan sijoittaa ne osaksi laajempaa kokonaisuutta, jonka avulla luotiin kuva järjestelmällisestä ja velvollisuudentuntoisesta toiminnasta.¹¹³ Samalla tekstissä myös korostetaan toistuvasti Augustuksen omien varojen käyttöä kaupungille lahjoitettuihin rakennuksiin, minkä avulla Augustus muistuttaa olleensa vastuullinen hyväntekijä. Näiden toimien perimmäinen tarkoitus on osoittaa Augustuksen pyrkimystä *mos maiorum* -perinteiden ja näennäisen tasavallan palauttamiseen, sekä Rooman kehittämiseen Augustuksen johdatuksella.¹¹⁴

Yksinkertaiset ja koruttomat perfekti-ilmaukset antavat tekstille juridisen ja tunteilemattoman sävyn. *Res Gestae* pyrkiikin muotoilemaan Augustuksen imagon koruttomasti hänen lahjoitustoimintansa ja moraalinsa kautta: Augustus esittää toistuvasti rahoittaneensa hankkeitaan omista varoistaan.¹¹⁵ Lisäksi kohtien 15–24 käyttämä muistoteksteille tyypillinen

¹¹¹ *Res Gestae* 19–21.

¹¹² *Res Gestae* 19–21.

¹¹³ *Res Gestae* 15–24.

¹¹⁴ Zanker 1988, 90–92; Galinsky 1996, 80–83. Wallace-Hadrill 2008, 453.

¹¹⁵ *Res Gestae* 15–24.

ilmaisu *ex privato meo, ex suis* ja *ex manibiis* yhdistettynä perfektimuotoisiin verbeihin kuten *dedi, feci* ja *persolvi* luo vaikutelman henkilökohtaisesta panoksesta ja jo suoritetusta teosta.¹¹⁶ Lyhyet ja selkeät rakenteet, kuten *ex manibiis feci* (”rakennutin sotasaalisvaroista”),¹¹⁷ korostavat tekijää ja olosuhteita, kun taas *plebis urbanae [...] dedi* (”annoin Rooman asukkaille”),¹¹⁸ liittää toiminnan koruttomasti suoraan siitä hyötyvään vastaanottajaan. Tällaisella koruttomalla ja perfektiin nojaavalla esitystavalla Augustus pyrkiikin todennäköisesti rakentamaan itsestään kuvaa ennemminkin kansaa palvelevana hyväntekijänä ja tasavallan perinteiden jatkajana, kuin yksinvaltiaana.

Cassius Dion kuvaus Apollo Palatinuksen temppelistä on varsin suppea, ja hän mainitsee temppelin vain kerran.¹¹⁹ Koska Dio kuitenkin mainitsee temppelin tekstissään erikseen, yksilöimättä muita Augustuksen rakennuksia samalla tavalla, on ilmeistä, että hän piti temppeliä hyvin merkittävänä. Dio toteaa Augustuksen rakentaneen ja vihkineen temppelin sekä sitä ympäröivät alueet ja kirjastot osana toimiaan konsulina, mutta ei kuvaa itse rakennusta. Sen sijaan Dio kytkee temppelin vihkimistilaisuuden yhteyteen festivaalin ja kilpailut, joita Augustus ja Marcus Agrippa¹²⁰ viettivät yhdessä Actiumin voiton kunniaksi. Nämä juhlat kuuluivat olennaisesti temppelin vihkimisen seremonialliseen kontekstiin ja ilmensivät Augustuksen pyrkimystä liittää rakennus osaksi laajempaa julkista ja uskonnollista ohjelmaa.¹²¹

Dion kertomus on tyyliään luettelomainen ja hallinnollinen eikä sisällä yksityiskohtaista temppelikuvausta, joten on hyvin mahdollista, että hän perusti osan Apollo Palatinuksen käsittelystä *Res Gestae*n tietoihin, mikä selittäisi temppelin keskeisen mutta suppean esittämisen.¹²² Dion retorinen ote kuitenkin poikkeaa *Res Gestae*n juridisesta ja itseään oikeuttavasta sävystä. Dion tekstin tyyli on jatkuvuutta ja prosessia korostava, ja teksti rakentaa kuvaa Augustuksen vähitellen vakiintuvasta hallinnasta.

Yhtenä tekijänä tässä eroavaisuudessa on varmastikin se, että Dio kirjoitti tekstinsä kaksi vuosisataa Augustuksen jälkeen. Tapahtumien syy-seuraussuhteet olivat näin selkeämmin

¹¹⁶ *ibid.*

¹¹⁷ *Res Gestae* 21.

¹¹⁸ *Res Gestae* 15.

¹¹⁹ Dio 53.1.

¹²⁰ Marcus Vipsanius Agrippa (63–12 eaa.) oli Augustuksen kenraali ja vahvin tukija, joka voitti Sextus Pompeiuksen Naulokhoin taistelussa 36 eaa. ja Antoniuksen ja Kleopatran Actiumissa 31 eaa. Ks. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 14–15.

¹²¹ Dio 53.1.

¹²² Dio 53.1.

nähtävissä, ja keisari-instituutio oli vakiintunut. Lisäksi Dio kirjoitti kreikaksi, mikä vaikutti retorisiin valintoihin, ja hänen lukijakuntansa oli paljon suppeampi. Siinä missä *Res Gestae* oli tarkoitettu kaikkien luettavaksi, oli Dion tekstin lukijakuntana kreikkaa osannut yläluokka.

Vaikka Dio ei kuvailekaan temppeliä paljoa, asettaa hänen tekstinsä sen kuitenkin Augustuksen elämänkaaren kontekstiin: temppelin rakentamisesta ja sisällissodista rauhan ja vallan vakiintumisen vaiheeseen.¹²³ Näin Dionkin tekstissä temppelin valmistuminen ja vihkiminen on selvä merkki siirtymästä keisarillisen vallan ja kulttuuristen uudistuksien aikaan. Apollo Palatinuksen temppeli on siis osa laajempaa kuvaa, jossa Augustuksen rakentamistoiminta ilmentää uuden aikakauden syntyä ja hallitsijan roolin muuttumista.

Suetoniuksen kuvaus Palatinuksen Apollon temppelistä *Divus Augustus* -teoksessa eroaa sekä *Res Gestae* listauksesta että Dion esitystavasta siinä, että hän painottaa temppelin merkitystä osana Augustuksen henkilökohtaista ja moraalista profiilia.¹²⁴ Suetonius kirjoittaa elämäkerrallisesti, jolloin yksityiskohtaiset käytäntökuvaukset ja anekdootit palvelevat päähenkilön luonteen ja toimintatapojen esittelyä. Palatinuksen temppeli nousee tässä yhteydessä esiin ennen kaikkea merkinä Augustuksen hurskaudesta, kulttuurin tukemisesta ja Augustuksen vallasta: ”Hän pystytti Apollon temppelin siihen kohtaan taloansa Palatiumilla, johon haruspeksit¹²⁵ olivat todenneet jumalan osoittaneen tahtonsa iskemällä siihen salamalla [...]”¹²⁶

Suetonius nostaa tekstissään esiin myös temppelialueen muita rakennuksia ja niissä tapahtuvia asioita: ”Hän liitti [temppeliin] latinan- ja kreikankielisten kirjastojen pylväskäytäviä, ja kun hän oli tullut vanhaksi, hän piti usein siellä [temppelissä] senaatin istuntoja ja uudisti lakimiesluetteloita.”¹²⁷ Suetoniuksen teksti käsittelee näin myös temppelin funktioita ja sitä, miten ne heijastavat Augustuksen arvoja ja hallinnollista ohjelmaa.

Suetoniuksen mukaan Lepiduksen kuoltua (12 eaa.) Augustus otti haltuunsa pontifex maximus -tittelin, ja alkoi puhdistamaan profeetallisia tekstejä epäaitouksista: ”[...] kokosi saatavilla olleet anonyymit tai huonomaineisten auktorien kreikkalaista ja latinalaista

¹²³ Dio 53.1.

¹²⁴ Suet. *Aug.* 29–31; *Res Gestae* 19–21; Dio 53.1.

¹²⁵ (Lat. *haru* ’sisälmykset’ + *spex* ’tarkkailija’) Papiit, jotka Roomassa pyrkivät saamaan selville jumalien tahdon uhrieläinten sisälmyksiä tutkimalla. Ks. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 201.

¹²⁶ ”Templum Apollinis in ea parte Palatinae domus excitavit, quam fulmine ictam desiderari a deo haruspices pronuntiarant;” Suet. *Aug.* 29.

¹²⁷ “[...] addidit porticus cum bibliotheca Latina Graecaque, quo loco iam senior saepe etiam senatum habuit decuriasque iudicum recognovit.” Suet. *Aug.* 29.

alkuperää olleet profeetalliset kirjoitukset, ja poltti niistä yli kaksituhatta, jättäen vain Sibyllan kirjat ja valikoiden niitäkin.”¹²⁸ Sibyllan kirjojen muokkaamista Augustus perusteli niiden sisältämien epäaitouksien puhdistamisena.¹²⁹ Tämä muokkaaminen oli kuitenkin todennäköisesti vain poliittinen teko, jonka tarkoituksena oli saada ennustukset sopimaan paremmin Augustuksen hallinta- ja uudistusohjelmaan.

Sibyllan kirjojen muokkaamisen jälkeen Augustus asetti kirjat kahdessa kullatussa arkussa temppelein alttarin jalustan alle.¹³⁰ Siirtämällä Sibyllan kirjat Capitoliumin Juppiterin temppeleistä Apollo Palatinuksen temppeeliin kasvatti Apollon merkitystä Roomassa huomattavasti, sillä Apollosta tuli näiden ennustusten vartija.

Kielellisesti Suetoniuksen tyyli on tiivis ja anekdoottimainen, eikä hän esitä omia mielipiteitään Augustuksesta, vaan kuvaa tapahtumia koruttomasti. Suetoniuksen maininnat Apollo Palatinuksen temppeleistä ovat lyhyitä, mutta ne osoittavat sen merkittävän roolin Augustuksen legitimiteetin ylläpitämisessä, uudistusten aikaansaamisessa ja niiden oikeuttamisessa kirjallisen kulttuurin, ja erityisesti uskonnollisten tekstien hallinnan kautta.

Propertiuksen elegiat tekevät Palatiumin Apollon temppeleistä esteettisen ja mytologisen näyttämön, jossa arkkitehtuuri, kuvasto ja runollinen kieli ilmentävät Augustuksen ideologista ohjelmaa.¹³¹ Propertiuksen kuvaamien kulttikuvien ja materiaalien yksityiskohtainen esittely toimii osana kulttuurista ja poliittista merkityksenmuodostusta.¹³² Propertius ohjaa lukijansa katsetta temppelein sisäisiin yksityiskohtiin, marmorisiin, kultakoristeisiin ja reliefien mytologisiin aiheisiin, ja rakentaa näin tilallisen kokemuksen, jossa esteettinen ja poliittinen kohtaavat.¹³³

Propertiuksen runouden taustalla on aina myös hänen runollisen persoonansa suhde Cynthiaan, runoilijan rakastettuun ja samalla kirjalliseen hahmoon. Cynthia toimii paitsi rakkauden kohteena, myös välineenä, jonka kautta Propertius tutkii intohimoa, valtaa ja luovan inspiraation rajoja.¹³⁴ Tämä yksityinen, emotionaalinen taso kulkee rinnakkain

¹²⁸ “[...] quidquid fatidicorum librorum Graeci Latiniq̄ue generis nullis vel parum idoneis auctoribus vulgo ferebatur, supra duo milia contracta undique cremavit ac solos retinuit Sibyllinos, hos quoque dilectu habito; [...]” Suet. *Aug.* 31.

¹²⁹ Rüpke 208–209; Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 522.

¹³⁰ Suet. *Aug.* 31.

¹³¹ Prop. 2.31–32, 4.6.

¹³² Prop. 2.31–32.

¹³³ Prop. 2.31–32.

¹³⁴ Franklino 2024, 4–15.

Augustuksen ajan poliittisten ja uskonnollisten teemojen kanssa, ja muodostaa taustan, jolle Apollo Palatinuksen kaltaiset julkiset ja ideologiset kuvaukset asettuvat.

Apollo esiintyy Propertiuksen runoissa Augustuksen liittolaisena sekä rauhan, järjestyksen ja kulttuurin suojelijana.¹³⁵ Näin Apollon perinteinen rooli profetian ja taiteen jumalana saa poliittisen ulottuvuuden: hänestä tulee Actiumin voiton jälkeen järjen ja rauhan symboli, joka heijastaa samalla myös Augustuksen aseman muutosta sotilaallisesta voittajasta rauhan ja kulttuurin rakentajaksi.¹³⁶

Propertius käyttää teksteissään mytologisia viittauksia ja rytmiä luodakseen emotionaalista resonanssia. Kuvailun tarkkuus, kuten marmorin hohde, ovien koristeet, sekä Actiumin taistelun muistelu, muistuttavat lukijaa Augustuksen kunnioituksesta Apolloa kohtaan, ja Apollon avusta Roomalle.¹³⁷ Esimerkiksi elegioissa 2.31–32. Propertius kuvaa temppelin koristelua ja patsaiden loistoa erilaisten kansojen, mytologian ja paikkojen kautta, joita niihin oli kuvattu: ” [...] yksi ovi suri galleja, jotka oli heitetty Parnassuksen huipulta, ja toinen Nioben ja hänen lapsiensa kuolemaa. Sitten äitinsä ja siskonsa välissä itse Pythian jumala [Apollo] pitkässä viitassaan, soittaa ja laulaa”.¹³⁸ Propertiuksen sivistynyt yläluokkainen yleisö tunnisti mytologiset viittaukset ja poliittiset alluusiot, ja näin hänen runoutensa toimi osana kulttuurista keskustelua, jossa estetiikka ja politiikka kietoutuivat yhteen.¹³⁹ Temppelin kuvaus vahvisti näin Augustuksen asemaa sekä kulttuurisen jatkuvuuden että jumalallisen suosion edustajana.

Propertiuksen elegioita tutkineen Lowell Bowditchin tulkinnan mukaan Propertiuksen kuvaus Apollo Palatinuksesta ei rajoitu pelkkään arkkitehtoniseen loistoon, vaan rakentaa monitasoisen näkymän Augustuksen vallan ideologiaan.¹⁴⁰ Danaidien¹⁴¹ veistokset, jotka Propertius mainitsee temppelin yhteydessä,¹⁴² toimivat varoittavina esimerkkeinä ja muistutuksina moraalisesta järjestyksestä tarkkailemalla samanaikaisesti myös niitä, jotka

¹³⁵ Prop. 4.6.

¹³⁶ Prop. 4.6.

¹³⁷ Prop. 2.31–32, 4.6.

¹³⁸ ” [...] altera deiectos Parnasi vertice Gallos, altera maerebat funera Tantalidos. deinde inter matrem deus ipse interque sororem Pythius in longa carmina veste sonat.” Prop. 2.31–32.

¹³⁹ Keith 2013, 100–102.

¹⁴⁰ Bowditch 2009, 421–423; Prop. 2.31–32.

¹⁴¹ Danaoksen viisikymmentä tytärtä, jotka pakotettiin naimisiin Aegyptuksen viidenkymmenen pojan kanssa. Häyönä kaikki paitsi yksi tappoivat aviomiehensä isänsä käskystä. Manalassa heidät tuomittiin sovittamaan rikoksensa ammentamalla vettä seuloilla. Danaideja pidetään mytologiassa tottelemattomuuden ja moraalittomuuden symboleina.

¹⁴² Prop. 2.31–32.

tarkkailevat heitä.¹⁴³ Näin temppelin kuvasto ilmentää Augustuksen rakennusohjelmaan sisältyvää moraalisen kontrollin logiikkaa, jossa julkiset monumentit muodostavat todistajien ja valvojien verkoston. Apollo, jonka katse ulottuu temppelin sisälle ja ulos, toimii keskeisenä osana tätä kurinpidollista ”valvontajärjestelmää”.¹⁴⁴ Propertiuksen temppelikuvaus voidaan siten lukea paitsi ylistykseksi jumalalle ja hallitsijalle myös hienovaraiseksi kommentiksi Augustuksen vallan luonteesta ja siitä, kuinka esteettinen ja uskonnollinen näyttävyys kytkeytyvät sosiaalisen kontrollin mekanismeihin.

Tämä yhteys Apolloon ja Augustukseen syvenee edelleen elegiassa 4.6, jossa runoilija palaa Actiumin tematiikkaan.¹⁴⁵ Siinä Apollo esiintyy Augustuksen suojelijana, joka johdattaa Rooman voittoon idän kaaoksesta ja mahdollistaa rauhan ajan: ”Olen laulanut tarpeekseni sodasta: voittoisa Apollo vaatii nyt lyyraansa ja heittää rintapanssarinsa rauhan tansseja varten.”¹⁴⁶ Elegia ylistää *pax Augustan* aikaa, ja Augustuksen voitto Antoniuksesta näyttäytyy Apollon mahdollistamana.¹⁴⁷ Näin Propertiuksen runous nivoutuu osaksi Augustuksen propagandaa, jossa taiteen ja uskonnon keinoin luotiin kuva jumalallisesti oikeutetusta hallitsijasta ja hänen tuomastaan rauhasta.

Näitä neljää erilaista lähdekokonaisuutta keskenään tarkasteltaessa teksteissä olevat erot eivät ole kuitenkaan keskenään ristiriitaisia, vaan toisiaan täydentäviä eri näkökulmasta ja erilaisilla tarkoituksilla kirjoitettuja tekstejä.¹⁴⁸ Nämä tekstit kuvaavat temppelin performatiivisena tilana, jossa rituaali, taide ja arkkitehtuuri visualisoivat Augustuksen ja Apollon liiton eri tavoin eri konteksteissa ja eri yleisöille.

Moderni tutkimus tukee tätä moniäänistä tulkintaa ja korostaa temppelin visuaalisen ja ideologisen ohjelman merkitystä. Muun muassa Hekster ja Rich ovat tarkastelleet temppelin seremoniallista roolia ja sen vihkimisen poliittista merkitystä, erityisesti miten sen rakentaminen ja vihkimiseen liitetyt perinteet kytkeytyvät Actiumin voittoon ja Augustuksen vallan legitimitettiin rakentamiseen.¹⁴⁹ Historialliset ja juridiset tekstit loivat muodollisen legitimitetin, kun taas narratiiviset ja runolliset tekstit loivat emotionaalisen ja esteettisen

¹⁴³ Bowditch 2009, 421–422.

¹⁴⁴ Bowditch 2009, 421–422.

¹⁴⁵ Prop. 4.6.

¹⁴⁶ ”bella satis cecini: citharam iam poscit Apollo victor et ad placidos exiit arma choros.” Prop. 4.6.

¹⁴⁷ Prop. 4.6.

¹⁴⁸ *Res Gestae*; Dio 53; Suet. *Aug.* 29–31; Prop. 2.31–32, 4.6.

¹⁴⁹ Hekster & Rich 154–155, 162–168.

hyväksynnän samalle jumalalliselle liitolle.¹⁵⁰ Yhdessä nämä tekstit muodostavat moniäänisen kuvan temppelistä ja sen merkityksestä Augustuksen uskonnollis-poliittisessa ohjelmassa.

Palatiumin Apollon temppeli ei siis ollut pelkkä monumentti jumalalle, vaan ideologinen ja rituaalinen näyttämö, jossa Augustuksen suhdetta Apolloon käytettiin monenlaisten tavoitteiden saavuttamiseen. Käyttämäni antiikin lähteiden välittämät kuvaukset tuovat esiin Augustuksen ja Apollon suhteen esittämisen monitasoisuutta Apollo Palatinuksen temppelin kontekstissa, ja juuri tämä monikerroksisuus teki temppelistä tehokkaan propagandan välineen.

¹⁵⁰ Ks. Galinsky 1996, 42–79, 376–386.

4 Lopuksi

Apollo Palatinuksen temppeli voidaan nähdä sekä Augustuksen vallan ilmentymänä että Apollon uuden, roomalaisen identiteetin konkreettisenä materialisaationa. Temppelin arkkitehtuuri, sijainti Palatiumilla ja rituaalinen käyttö muodostivat moniulotteisen kokonaisuuden, jossa uskonnollinen, poliittinen ja kulttuurinen merkitys nivoutuivat yhteen. Hellenistisestä musiikin, profetian ja parantamisen jumalasta, Apollosta, tuli Roomassa järjestyksen, moraalin ja keisarillisen vallan symboli. Tempelialueen sijoittaminen lähelle Augustuksen residenssiä konkretisoi tämän muutoksen ja toi Apollon uuden identiteetin näkyväksi.

Antiikin lähteet, kuten *Res Gestae*, Suetonius, Cassius Dio ja Propertius, tukevat tulkintaa, jossa Apollo näyttäytyy Augustuksen jumalallisena liittolaisena ja keskeisenä osana hänen kulttuuri- ja moraaliuudistuksiaan. Apollo Palatinuksen temppeli oli näkyvin ilmentymä tästä liitosta, ja sen rooli Augustuksen politiikassa oli sekä uskonnollinen että symbolinen. Temppelin rakentamisvaiheiden tarkastelu Actiumin voitosta aina vihkimiseen saakka voidaan tulkita myös Augustuksen elämäkerrallisena allegoriana: sisällissodista rauhaan ja lopulta yksinhallitsijaksi. Tämä symbolinen ulottuvuus vahvistaa käsitystä, että Apollo Palatinuksen temppeli ei ollut tavallinen jumalalle omistettu pyhäkkö, vaan pitkän prosessin huipentuma, jossa Apollon hellenistinen perintö liitettiin Augustuksen muokkaamana roomalaiseen perinteeseen.

Augustuksen ajan uudistukset loivat pohjaa uudelle roomalaiselle uskonnolliselle kokemukselle, jossa yksilöllinen ja poliittinen hurskaus limittyivät. Tutkimuskirjallisuudessa Paul Zanker ja Karl Galinsky ovat osoittaneet, miten kuvallinen ja arkkitehtoninen propaganda palveli keisarillisen ideologian rakentamista ja vahvisti Augustuksen asemaa moraalisena ja kulttuurisena uudistajana. Näiden näkökulmien valossa Apollo Palatinuksen temppeli ja sen kuvasto heijastavat Augustuksen ajan Rooman ideologista murrosta, jossa uskonto, politiikka ja taide kietoutuivat toisiinsa ennennäkemättömällä tavalla. Temppelin kautta Augustus onnistui tekemään henkilökohtaisesta jumalsuhteestaan koko Rooman yhteisen kokemuksen ja luomaan uskonnollisen ja moraalisen perustan keisarilliselle vallalle. Näin Apollo Palatinuksen temppeli ei ainoastaan kuvasta menneisyyttä, vaan myös paljastaa, miten arkkitehtuuri, symboliikka ja kirjallisuus voivat yhdessä tuottaa uudenlaisen käsityksen jumalallisuudesta, vallasta ja kulttuurisesta identiteetistä.

Jatkotutkimus voisi tarkastella esimerkiksi temppelin vaikutusta tavallisten roomalaisten kokemuksiin tai vertailla sen ideologista merkitystä muiden keisariajan monumenttien kanssa. Lisäksi yksityiskohtaisempi analyysi reliefien ja kulttikuvien kautta voisi syventää ymmärrystä siitä, miten Apollon uusi identiteetti näkyi konkreettisesti temppelin arkkitehtuurissa ja rituaaleissa.

Lähteet

Alkuperäislähteet

- Dio Cassius. *Roman History, Volume V: Books 46-50*. Translated by Earnest Cary, Herbert B. Foster. Loeb Classical Library 82. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917.
- Dio Cassius. *Roman History, Volume VI: Books 51-55*. Translated by Earnest Cary, Herbert B. Foster. Loeb Classical Library 83. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917.
- Plutarch. *Lives, Volume IX: Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius*. Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 101. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1920.
- Propertius. *Elegies*. Edited and translated by G. P. Goold. Loeb Classical Library 18. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990.
- Suetonius. *Lives of the Caesars, Volume I: Julius. Augustus. Tiberius. Gaius Caligula*. Translated by J. C. Rolfe. Introduction by K. R. Bradley. Loeb Classical Library 31. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.
- Velleius Paterculus. *Compendium of Roman History. Res Gestae Divi Augusti*. Translated by Frederick W. Shipley. Loeb Classical Library 152. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924.

Tutkimuskirjallisuus

- Bowditch, Lowell: "Palatine Apollo and the Imperial Gaze: Propertius 2.31 and 2.32." *The American Journal of Philology*, vol. 130, no. 3, 2009, 401–438. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/20616195>. [haettu 7.12.2025.]
- Castrén, Paavo & Pietilä-Castrén, Leena: *Antiikin käsikirja*. Otava, Helsinki 2000.
- Castrén, Paavo: *Uusi antiikin historia*. Otava, Helsinki 2011.
- Cooley Alison: Paratextual readings of imperial discourse in the Res Gestae divi Augusti. *Cahiers du Centre Gustave Glotz*. 2014, 215-230.
- Franklinos, T. E.: Introduction. *Propertius' Cynthia: The Book as Beloved*. Oxford University Press, Oxford 2024.
- Galinsky, Karl: *Augustan Culture: An Interpretive Introduction*. Princeton University Press, Princeton 1996.

- Galinsky, Karl: *Augustus: introduction to the life of an emperor*. Cambridge University Press, Cambridge 2012, 144-158.
- Graf, Fritz: Apollo. *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford University Press 2012.
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199545568.001.0001/acref-9780199545568-e-592>. [haettu 5.1.2026]
- Hekster, Olivier & Rich, John: “Octavian and the Thunderbolt: The Temple of Apollo Palatinus and Roman Traditions of Temple Building.” *The Classical Quarterly*, vol. 56, no. 1, 2006, 149–68. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/4493394>. [haettu 16.12.2025.]
- Hiekkalinna, Tiina & Seppänen, Minna: Alkusanat. *Philologia classica. Lähteitä, lähestymistapoja ja metodeja*. Toim. Tiina Hiekkalinna ja Minna Seppänen. Turun yliopisto, klassiset kielet ja antiikin kulttuuri, Turku 2010, 7–10.
- Keith Alison: Propertius. *The cambridge companion to latin love elegy*. Toim. Thea Thorsten. Cambridge University Press, Cambridge 2013, 97-113.
- Lowrie, Michele: *Writing, Performance, and Authority in Augustan Rome*. Oxford University Press, Oxford 2009.
- Morgan Harry: Augustus, Apollo’s Lyre and the Harmony of the Principate. *Music, Politics and Society in Ancient Rome*. Cambridge University Press 2022, 142-190.
- Price, R. F. Simon: *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor*. Cambridge University Press, Cambridge 1984.
- Rüpke, Jörg: *Pantheon: A new history of Roman religion*. Alkuteos: Pantheon (2016). Käänt. David. M. B. Richardson. Princeton University Press, Princeton 2018.
- Smith, Sarah: *The Construction of the Ideal Community in Augustan Rome 33 B.C. to A.D. 14*. [Doctoral Thesis, Royal Holloway, University of London] 2022.
- Strauss Clay, Jenny: Fusing the Boundaries: Apollo and Dionysos at Delphi. *Mètis: Anthropologie des mondes grecs anciens* 11. Pariisi 1996, 83–100.
- Vaahtera, Jaana: Retoriikasta puheen ollen. *Philologia classica. Lähteitä, lähestymistapoja ja metodeja*. Toim. Tiina Hiekkalinna ja Minna Seppänen. Turun yliopisto, klassiset kielet ja antiikin kulttuuri, Turku 2010, 101–114.
- Wallace-Hadrill, Andrew: *Rome’s cultural revolution*. Cambridge: Cambridge University Press. 2008.
- Zanker, Paul: *The Power of Images in the Age of Augustus*. Ann Arbor: University of Michigan Press. 1988.

Kuvaliitteet

Kuva 1. Augustuksen patsas Livian talosta Prima Portasta. Marmorikopio alkuperäisestä pronssipatsaasta 20 eaa. jälkeen. Kuvalähde: Vatican Museums, CC BY-SA 4.0, Wikimedia Commons.

Kuva 2. C. Antistius Vetusen Denaari, Rooma, 16 eaa. Etupuoolella on Augustuksen muotokuva, takapuolella kuvaus hänen henkilökohtaisesta suojeelijajumalastaan Apollo Actiuksesta, joka oli auttanut hänet voittoon Marcus Antoniuksesta ja Kleopatrasta vuonna 31 eaa. Laivan keulapuskurit ja ankkurit jalustalla viittaavat Actiumiin. Vuonna 16 eaa. Apollo on kuitenkin myös rauhan jumala, kuten lyyra ja uhriastia osoittavat. Kuvälähde: Münzkabinett Berlin, Public domain, Wikimedia Commons.